

М. ХАРКІВ

Харків — найбільший соціально-економічний, науковий та культурний центр України, області та району. Територія міста становить майже 30604 га, з яких понад 20 тис. га забудовано. За даними Всеукраїнського перепису населення (2001 р.) в Харкові проживають 1470,9 тис. осіб, тобто щільність населення складає 4806 особи/км².

Розташований в південно-західній частині області на межі двох ландшафтних зон — лісостепу та степу, в місці злиття трьох річок — Лопань, Харків, Уда. Місто лежить на 5 пагорбах і в 5 долинах. Висота підвищених ділянок — 90-192 м над рівнем моря.

Зелене вбрання міста створюють 26 парків, 7 садів, 193 сквери, 35 бульварів, 4 набережні, 4 луго- та гідропарки, 3 гаї, 1 лісопарк. Загальна площа зелених масивів та насаджень складає близько 15 тис. га або близько 19 м² на одного міського жителя.

В місті взято під охорону 15 територій та об'єктів ПЗФ. Серед них 2 — загальнодержавних (Харківський зоопарк і Ботанічний сад ХНУ ім. В. Н. Каразіна), всі інші — місцевого значення: 2 заказники (лісовий та гідрологічний) і 11 ботанічних пам'яток природи. Загальна площа природно-заповідного фонду становить 439,85 га, що складає приблизно 1,4 % від усієї міської території.

ПРИРОДНІ ПЕРЛИНИ

Ботанічна пам'ятка природи «Сад ім. Т. Г. Шевченка»

В центрі м. Харків на площі 27 га розташований один із найстаріших і мальовничих міських парків. Тут, де в минулому зеленіли природні дубові праліси, одночасно з відкриттям університету, був закладений Університетський сад (1804-1806 рр.) Він створювався у пейзажному (англійському) стилі. Зараз — це улюблене місце відпочинку харків'ян і гостей міста. В цьому саду знаходиться найкращий пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Сад прикрашають близько 100 видів декоративних листяних та хвойних дерев і чагарників різних садових форм, яскраво оформлені численними видами квіткових рослин орнаментальні клумби, рабатки, партери, бордюри, квітники, панно, вази та інші форми зеленої архітектури, в центральній частині саду розташований чудовий фонтан з мелодіями кольорової музики.

Об'єктами охорони є двадцять 200-300-річних кремезних дубів-велетнів, крони яких досягають 20 м висоти, а стовбури — до 150 см у діаметрі.

Зоологічний парк загальнодержавного значення

Харківський зоопарк заснований в 1895 році. Він належить до найстаріших зоологічних організацій світу. В 80-х роках ХХ ст. зоопарк отримав статус заповідної території та був занесений до міжнародного реєстру об'єктів охорони природи.

За цінністю колекції зоопарк займає друге місце в Україні — після Київського зоопарку. Вона налічує понад 370 видів (8 тис. особин). Серед них — риби (137 видів), земноводні (2 види), плазуни (44 види), птахи (97 видів), ссавці (79 видів). Особливої уваги заслуговують рідкісні та зникаючі види світової фауни, що занесені до Міжнародної Червоної книги — 61 вид, Червоної книги України — 21 вид (жовтопуз, полоз чотирисмугий, гадюка степова, пелікан рожевий, пелікан кучерявий, лелека чорний, косар, казарка червоноголова, огар, орел степовий, могольняк, орлан-білохвіст, стерв'ятник, гриф чорний, сип білоголовий, балабан, журавель сірий, журавель степовий, пугач, си́пха, борсук). В складі зооколекції 93 види, які включені до Конвенції про міжнародну торгівлю дикими видами фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES).

Зараз Харківський зоопарк є повноправним членом Євразійської та асоційованим членом Європейської асоціації зоопарків і акваріумів. Співробітництво з цими організаціями передбачає участь в міжнародних програмах щодо збереження рідкісних та зникаючих видів тварин: 13 видів колекції включені до Європейської програми збереження рідкісних та зникаючих видів тварин (ЕЕР); 5 видів — до Європейської плеїмної книги (ЕSB); один вид — до Міжнародної плеїмної книги (по білому ведмедю).

Ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Ботанічний сад Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна засновано в 1804 році. Це найстаріший ботанічний сад України. Історія саду пов'язана з діяльністю відомих учених — В. М. Черняєва, М. С. Турчанінова, А. М. Бекетова, В. М. Арнольді, Є. М. Лавренка та багатьох інших. Зараз ботанічний сад розташований на площі 41,9 га. В експозиціях відділів дендрології, природної флори, квітково-декоративних рослин відкритого ґрунту та тропічних і субтропічних рослин зібрані багатющі колекції, які є одними з найчисленніших в Україні.

Дендрарій саду налічує понад 1000 видів і форм дерев і чагарників. Він закладений за ботаніко-географічним принципом і включає експозиції: «Європа», «Середземномор'я», «Сибір», «Далекий Схід», «Середня Азія», «Північна Америка», «Китай і Японія». Аборигенна флора представлена в експозиції «Північний схід України». Трав'янисті рослини природної флори в кількості понад 1000 видів представлені в експозиціях лікарських, ґрунтопокровних, гірських рослин та системі покритонасінних рослин України. Вперше інтродуковано на північному сході України 1400 видів, форм та сортів деревно-чагарникових і трав'янистих рослин.

У колекціях ботанічного саду вирощуються 15 видів рослин, занесених до Європейського Червоного списку, 95 видів рослин, включене-

них до Червоної книги України, 77 видів-ендемів, 650 видів лікарських рослин.

Колекція квітково-декоративних рослин налічує понад 2000 видів та сортів, які вирощуються на монокультурних та комбінованих ділянках. В оранжерейному комплексі зібрано понад 2000 таксонів із різних куточків Земної кулі. Це рослини вологих тропічних лісів, вологих та сухих субтропіків, пустель і напівпустель.

Науковий гербарій ботанічного саду налічує 36000 аркушів.

Існуючі території природно-заповідного фонду

Природні території

Лісові заказники місцевого значення

Григорівський бір

Номер в загальному переліку та на карті	182
Площа, га	76,0
Місце розташування	Жовтневий р-п
Коротка характеристика	Унікальний сосновий ліс штучного походження на надзаплавній терасі долини р. Уди. Насадження віком понад 80 років, оточені житловими кварталами м. Харкова. Місце зростання рідкісних видів рослин, занесених до Червоної книги України та Червоних списків Харківщини. Навчальний об'єкт для школярів та студентів м. Харкова
Відповідальний за охорону	СКП «Харківзеленбуд»

Гідрологічні заказники місцевого значення

Салтівський

Номер в загальному переліку та на карті	198
Площа, га	11,5
Місце розташування	Московський район

Коротка характеристика	На території заказника, розташованого в заболоченій котловині надзаплавної тераси р. Харків, зростають рідкісні види рослин із родини зозулинцевих, занесені до Червоної книги України (зозулинець болотяний, пальчатокорінник Фукса). Тут представлений унікальний для урбанізованого ландшафту водно-болотний орієнтокомплекс (понад 50 видів) з низкою рідкісних видів, занесених до Європейського Червоного списку (деркач), Червоних списків Харківської області (пірнікоза мала, бугай, бугайчик, крячок чорний, синиця вусата). В період осінньої та весняної міграції на водоймі відпочивають та живляться численні зграї качок, пастушкових (луска, курочка водяна), мартинів, крячків. Серед перелітних птахів зустрічаються рідкісні види, занесені до Червоної книги України (чернь білоока), лебідь-шипун (Червоні списки Харківщини)
Відповідальний за охорону	Харківський міськвиконком

БОТАНІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ

Будинок вчених

Номер в загальному переліку та на карті	20
Площа, га	0,1
Місце розташування	Вул. Раднаркомівська, 10
Коротка характеристика	Охороняється дерево дуба звичайного віком понад 200 років
Відповідальний за охорону	Центр культури, науки та мистецтва «Харківський будинок вчених»

Дерева гінкго

Номер в загальному переліку та на карті	36
Площа, га	0,1
Місце розташування	Вул. Сокольники, 12
Коротка характеристика	Охороняються два дерева гінкго дволопатевого віком 50 років — реліктового рідкісного виду голонасінних
Відповідальний за охорону	ТОВ АПО «Шовковичне»

Дуб Бабушкін

Номер в загальному переліку та на карті	41
Площа, га	0,1
Місце розташування	Вул. Бабушкіна, 16

Коротка характеристика	Охороняється дерево дуба звичайного віком понад 100 років.
Відповідальний за охорону	Станція переливання крові Південної залізниці

Інститутська

Номер в загальному переліку та на карті	50
Площа, га	0,35
Місце розташування	Вул. Пушкінська, 86
Коротка характеристика	Колекція цінних і рідкісних інтродукованих деревних порід, серед яких ялиця одноколірна, дугласія, ялина колюча, платан, бук, евкомія, види клена, каркаса тощо
Відповідальний за охорону	УкрНДІЛГА ім. Висоцького

Помірки

Номер в загальному переліку та на карті	98
Площа, га	120,4
Місце розташування	Лісопаркове господарство, кв. кв. 8, 9, 16, 23, 29
Коротка характеристика	Охороняються унікальні дубові насадження природного походження віком близько 100 років з типовими представниками лісової флори і фауни
Відповідальний за охорону	СКП «Харківзеленбуд»

Пушкінська

Номер в загальному переліку та на карті	102
Площа, га	0,2
Місце розташування	Вул. Пушкінська, 39
Коротка характеристика	Охороняються два дерева дуба звичайного віком 150-250 років
Відповідальний за охорону	Харківський міськвиконком

Сад ім. Т. Г. Шевченка

Номер в загальному переліку та на карті	108
Площа, га	0,75
Місце розташування	Вул. Сумська 29
Коротка характеристика	Охороняється 20 дерев дуба звичайного віком понад 200 років. Вирощується близько 100 декоративних видів і форм деревно-чагарникових порід і квітів
Відповідальний за охорону	СКП «Харківзеленбуд»

Сокольники-Помірки

Номер в загальному переліку та на карті	113
Площа, га	163,1
Місце розташування	Лісопаркове господарство, кв. кв. 52-54, 60, 61, 65, 68
Коротка характеристика	Типова діброва південного лісостепу: типи лісу — суха і свіжа клецо-во-липова діброви
Відповідальний за охорону	СКП «Харківзеленбуд»

Чорноглазівська

Номер в загальному переліку та на карті	125
Площа, га	0,2
Місце розташування	Вул. Маршала Бажанова, 5
Коротка характеристика	Охороняються три дерева дуба звичайного віком 100-150 років
Відповідальний за охорону	ЖЕУ — 4

Чорноглазівські дуби

Номер в загальному переліку та на карті	127
Площа, га	0,15
Місце розташування	Вул. Маршала Бажанова, 11
Коротка характеристика	Охороняються дерева дуба звичайного віком 160 і 200 років
Відповідальний за охорону	Протитубдиспансер №1

Залютинська

Номер в загальному переліку та на карті	183
Площа, га	3,0
Місце розташування	Ленінський р-н
Коротка характеристика	Фрагмент заплави р. Уда — місце зростання рідкісних видів рослин, занесених до Червоної книги України: зозулинців болотного і блощиного, коручки болотної, пальчатокорінників: м'ясочервоного, травневого та Фукса
Відповідальний за охорону	АТЗТ «ЗЕМВ-1»

ШТУЧНО СТВОРЕНІ ОБ'ЄКТИ**БОТАНІЧНІ САДИ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ***Ботанічний сад Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*

Номер в загальному переліку та на карті	1
Площа, га	41,9
Місце розташування	Вул. Клочківська, 52; вул. Отакара Яроша, 24
Коротка характеристика	Охороняється колекція близько 5 тис. видів, сортів і форм рослин
Відповідальний за охорону	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

ЗООЛОГІЧНІ ПАРКИ*Харківський зоологічний парк загальнодержавного значення*

Номер в загальному переліку та на карті	6
Площа, га	22,0
Місце розташування	Вул. Сумська, 35
Коротка характеристика	Створений у 1805 році. Місце утримання та розведення диких екзотичних та рідкісних тварин. В колекції 384 види тварин
Відповідальний за охорону	Харківський міськвиконком